

PRŮMYSLOVÉ DĚDICTVÍ A CESTOVNÍ RUCH

Marie Tomášková

Česká republika je, pokud jde o památky, zemí velmi bohatou. V Ústředním seznamu kulturních památek je zapsáno celkem 40 251 nemovitých památek. Nezanedbatelnou část tohoto množství evidovaných objektů tvoří průmyslové památky. V seznamu je jich zapsáno přes 2 800, pro některé z nich se připravuje návrh na zápis do seznamu UNESCO. Jednou z možností efektivního využití dědictví, které nám zůstalo z dob vrcholného rozvoje průmyslu nejen u nás, ale i v celé Evropě, je cestovní ruch.

Průmyslová éra v Evropě již skončila, v současné době žijeme ve společnosti, kterou lze z tohoto hlediska nazývat postindustriální. Z mnoha průmyslových procesů, které ve formě nám známé vznikaly cca 200 let, zůstaly jen hmotné pozůstatky. Ty rychle chátrají, jako ostatně každý stavební objekt, ve kterém není život.

Dopady zániku nebo transformace průmyslových odvětví se neprojevují pouze na stavu vlastních objektů, ale i na ekonomickém a společenském vývoji města, případně celých oblastí, které byly s určitým průmyslem spjaty. Příkladem, který je pro ČR typický, jsou oblasti hlubinné těžby uhlí, jejíž zásadní utlumení v celkem krátkém období vyvolalo značné negativní změny v místech tradičně ekonomicky závislých na prosperitě dolů. Kromě toho zde zůstala zcela specificky zformovaná krajina s celými rozsáhlými komplexy důlních areálů. Rychlost likvidace mnoha důlních závodů způsobila, že některé z nich zůstaly ve stadiu tzv. „posledního dne“, což je velice působivý doklad pracovního dne zaměstnanců.

Foto © www.wikipedia.org

Iron Bridge

Průmysl byl po generace zásadní součástí historie Evropy, a proto je důležité zachovat rychle mizející vědomosti o mnoha činnostech prostřednictvím ochrany jejich hmotných pozůstatků. Ochrana a propagace hradů, zámků a dalších dokladů minulosti je samozřejmostí, je zapotřebí stejně samozřejmě chránit reprezentativní pozůstatky všech mizejících průmyslových odvětví.

Sir Neil Cossons, bývalý předseda britské vládní agentury na ochranu památek English Heritage, který se zasadil již v roce 1986 o zápis údolí Ironbridge Gorge jako první průmyslové památky do seznamu UNESCO, ve své přednášce na Bienále průmyslové architektury v roce 2007 v Praze řekl: „Důvod, proč dělat jakousi inventuru nyní, tkví v tom, že velká epocha průmyslu skončila. Konečný zánik se udal nevidaně rychle a výsledkem je, že během jedné generace už bude chybět bezprostřední povědomí o průmyslu a zkušenosti s ním. Na společnost to má dopad přinejmenším stejně revoluční, jako kdysi, při prvním doteku, měla industrializace na venkovská společenství. Zatímco pokračující výzkum pomůže s uvědoměním významu industrializace malé hrstce lidí, dle mého názoru je zcela klíčová propagace z širšího pohledu veřejnosti; proto je nutné zajistit dostatečné a čitelné svědectví o této oblasti a přesvědčivě je interpretovat“.

Foto © Eva Dvořáková

Jáchymov, důl Svornost

Uvedené důvody ochrany průmyslového dědictví a jeho širší prezentace jsou zaměřeny víceméně na památkovou ochranu kulturního dědictví. Ale je zde ještě prozaičtější, ale o to užitečnější důvod, proč chránit a propagovat průmyslové památky. Mnohdy rozsáhlé oblasti, které byly závislé na místní výrobě, čelí nyní značným ekonomickým problémům. Nový rozvoj opuštěných a chátrajících výrobních areálů, jejich nové možné využití jako center cestovního ruchu, vytváří četné pracovní příležitosti, a přispívá tak po všech stránkách k regeneraci těchto oblastí.

Průmyslové památky se postupně stávají předmětem zájmu návštěvníků. Je však zapotřebí tento zájem patřičnou formou propagace směřovat tak, aby nebyl cestovní ruch zaměřen pouze na úzký okruh památek. Proto je nezbytné prezentovat objekty průmyslového kulturního dědictví nikoli jednotlivě, ale v kontextu s celým rozsahem obdobných historických objektů, případně i z dalších oblastí – s hrady, zámky, historickými městy, vesnicemi. Taková nabídka průmyslových památek v jednotlivých zemích i napříč celou Evropou je předmětem projektu European Route of Industrial Heritage (ERIH) – Evropská cesta průmyslového dědictví.

Projekt ERIH vznikl v zemích západní Evropy na konci minulého století. Vychází z možnosti celoevropského řešení problémů provázejících postupné ukončování průmyslové historie Evropy. Předpokladem pro komplexní ochranu a využití pozůstatků průmyslu je spolupráce jednotlivých států. Evropská síť průmyslového dědictví založená v rámci projektu ERIH by měla postupně zahrnout nejvýznamnější lokality průmyslového dědictví, tedy nejen průmyslové závody, ale i průmyslové krajiny a průmyslová muzea. Základním prvkem projektu je vymezení kotevňích bodů (Anchor Points), což jsou významná místa evropské průmyslové historie s rozvinutou infrastrukturou zařízení pro cestovní ruch.

Kotevní body určují síť tras průmyslového dědictví v Evropě, odkazují na další místa s obdobnou tematikou ve všech státech Evropy, které se účastní projektu a poskytují návštěvníkům informace o průmyslové historii svého regionu. Lokalita, která se uchází o certifikát kotevního bodu, musí splňovat stanovená kritéria, jakési desatero:

1. je v rámci příslušné země významným místem průmyslové historie Evropy;
2. nabízí návštěvníkům atraktivní služby, například průvodcovské;
3. nabízí ukázky výrobních postupů, multimediální instalace;
4. nabízí speciální cesty pro děti;
5. demonstuje svou historii nápaditou interpretací a výstavami;
6. využívá nejbližší okolí pro výstavy, kulturní události a další atrakce;
7. zvyšuje potenciál inovativními koncepty dalšího vhodného využívání;
8. má přístup k moderní turistické infrastruktuře;
9. je připravena aktivně propagovat síť ERIH;
10. angažuje se při rozvíjení regionálních tras.

Kotevní body (v současnosti je jich ve dvanácti zemích sedmdesát osm) jsou určujícími body mezinárodních Tematických tras napříč Evropou. Tematické trasy byly v systému ERIH rozděleny dle odvětví na Železo a ocel, Těžbu, Textilní průmysl, Zpracovatelský průmysl, Dopravu a spoje, Vodu, Služby a volný čas (historické obchodní pasáže, zábavní parky...), Průmyslovou krajinu a Architekturu. Kotevní body jsou současně ve svých regionech východisky regionálních tras, které propojují další kategorii lokalit, tzv. klíčové lokality. Jsou to historická průmyslová místa, významná zejména pro průmyslovou historii svého regionu.

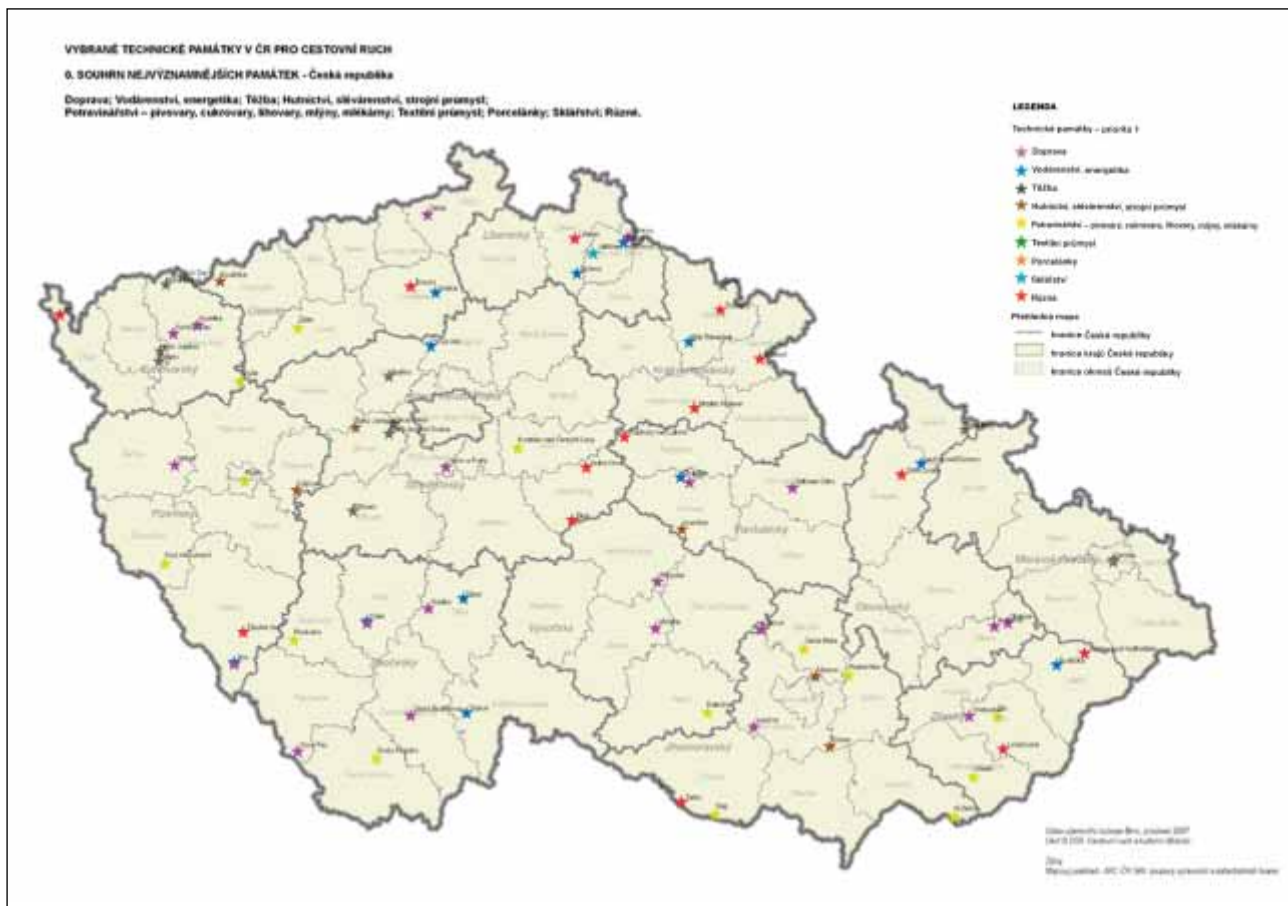
Na webové adrese www.erih.net lze nalézt v němčině, holandštině, francouzštině a angličtině podrobný popis celého systému tras, jednotlivých kotevňích bodů, klíčových lokalit, všech významných událostí týkajících se projektu ERIH, podmínky účasti v ERIH včetně poplatků za členství (kotevní bod 500 EURO/rok), možnosti sestavení vlastní trasy atd.

Pro rozvoj cestovního ruchu zaměřeného na průmyslové dědictví v ČR a na možnost navázání na evropské trasy v souladu s projektem ERIH bylo v první řadě nezbytné vytvořit soubor významných historických průmyslových objektů, které však současně splňují nebo alespoň mají potenciál pro splnění požadavků cestovního ruchu. Ústav územního rozvoje sestavil přehled takových památek členěný dle oborů a pro přehlednost a snadnou orientaci dále dle krajů. Odborný výběr zpracovala Ing. arch. Eva Dvořáková z ústředního pracoviště Národního památkového ústavu.

Tento soubor vybraných průmyslových památek se stal východiskem pro navrhování tras dle systému ERIH. Byly navrženy kotevní body pro zapojení do evropských tematických tras a na ně navazujících regionálních tras. Zvolená témata propagují nejznámější a nejrozvinutější průmyslové obory, které v minulosti reprezentovaly české země. Dle nomenklatury ERIH byly vybrány obory Těžba, Hutnictví, Vodárenství, Textilní výroba a Zpracovatelský průmysl členěný dále na Pivovarnictví, Sklářství, Výrobu porcelánu a soubor unikátních komplexů Baťových závodů včetně navazujících zařízení.

Českou republiku nejvíce proslavilo pivovarnictví. Mnohé historické pivovary přečkaly úpadek v socialistické éře i nástup kapitalismu a začaly po roce 1990 úspěšně vyrábět a prosperovat. Nejslavnější český pivovar Prazdroj v Plzni získal jako první v ČR v roce 2008 certifikát Kotevní bod ERIH. Areál pivovaru s nejbližším okolím splnil náročná kritéria projektu a zařadil se tak do evropské Tematické trasy Zpracovatelský průmysl.

V ÚÚR byl zpracován návrh regionální trasy, pro kterou je kotevní bod Prazdroj v Plzni východiskem, přičemž další vybrané historické pivovary určují její rozsah. Podmínkou výběru pivovarů je v první řadě kulturně-historická hodnota, nezbytná je ale funkčnost a přístupnost pivovaru, případně přidružených provozů. Zpravidla bývá součástí areálu rovněž restaurace. Většina takto vybraných pivovarů nabízí exkurze do provozu a další atrakce. Odborný výběr vhodných pivovarů prováděla Ing. Šárka

Zdroj: *Známé neznámé cesty dědicství, ÚÚR 2010*

Jiroušková z ústředního pracoviště Národního památkového ústavu.

Na takto vymezenou síť zajímavých tematicky jednotných lokalit navazují další vybrané památky. Předpokladem vytváření celé regionální trasy byla snaha o co nejdelší pobyt návštěvníků a co nejrovnoměrnější rozdělení intenzity cestovního ruchu. Kolem každého pivovaru začleněného do trasy je vymezeno území v okruhu cca 30 km, což je snadno dosažitelná vzdálenost v rámci krátkého výletu. V takto vymezených kruzích jsou popsány všechny atraktivní a přístupné památky. Byly navrženy dvě vzájemně kombinovatelné možnosti. Buď je trasa zaměřena v souladu s projektem ERIH jen na průmyslové dědictví a ve zmíněných okruzích jsou uváděny pouze technické památky a zajímavosti, nebo je na okruhy kolem pivovarů navázán systematicky dle slohů členěný soubor památek typu hrady, zámky, kostely, radnice i historická městská a venkovská sídla. Trasa určená historickými pivovary je pro tuto kombinaci obzvláště vhodná, protože pivovary byly v minulosti často vázány na zámecké sídlo nebo na klášter.

Krásnou ukázkou je pivovar v městečku Chyše, který byl spolu se zámek renovován po roce 1990.

Další uvedené informace související s trasou se týkají infrastruktury občanského vybavení využitelného pro cestovní ruch. Ve všech městech, ve kte-

řích je klíčový pivovar určující trasu, jsou uvedeny možnosti ubytování, sportovních a kulturních aktivit a případně další akce, které lze navštěvovat.

Návrh trasy splňuje doporučení UNWTO (United Nations World Tourism Organisation) – Světová organizace cestovního ruchu, v jejíž příručce

Pivovar Chyše

Foto © Eva Dvořáková

pro manažery v oblasti cestovního ruchu jsou návštěvníci rozděleni do různých typových skupin podle míry zájmu o příslušné téma a lokalitu. Vzhledem k tomu, že lze předpokládat skupinové návštěvy, ať už rodinné nebo jiné, mohou mít někteří členové skupiny jiný zájem než pouze technické památky nebo památky vůbec. I pro takové návštěvníky by měla trasa nabízet něco atraktivního, protože pak lze předpokládat ochotu celé skupiny k delší návštěvě.

Foto © Eva Dvořáková

Důl Michal v Ostravě-Michálkovicích

Velmi atraktivní pro návštěvníky je i trasa zaměřená na těžbu, a to jak na uhelné hornictví, tak na hornictví rudné. I toto téma se již zařadilo do evropských tematických tras. V roce 2010 získal certifikát Kotevní bod ERIH důl Michal v Ostravě-Michálkovicích.

Ve světě je stále známým pojmem jméno Baťa. Tématu Baťových závodů, které byly situovány v několika měsících dřívějšího Československa, je rovněž věnována speciálně navrhovaná regionální trasa. Je to jistá obdoba anglické Saltaire Village, kde v polovině 19. století osvícený majitel textilní továrny sir Titus Salt vybuodoval pro své zaměstnance moderní, dobře vybavené sídliště. Projekt ERIH již od svých počátků předpokládá zařazení Baťova Zlína do vybraných zájmových lokalit.

Foto © Marie Tomášková

Zlín, pohled z výškové budovy „Jednadvacítky“

Neopominutelnou součástí naší industriální historie tvoří sklářství, které již v 16. století proslavilo české země. Navrhovaná trasa mapující atraktivní sklářské továrny má svůj kotevní bod teprve v počátcích přípravy, ale lze předpokládat, že sklářská huť František v Sázavě, součást bývalé světoznámé firmy Kavalier, bude z iniciativy Nadace Josefa Viewegha uvedena do původního stavu a stane se Národním metodickým centrem pro podporu řemeslné sklářské výroby.

Foto © Eva Dvořáková

Pojízdná pracovna Tomáše Bati v „Jednadvacítce“

Z ostatních navrhovaných tras je nutné se zmínit o trase věnované vodárenství. Mnohé historické vodárenské objekty jsou navrženy a vybudovány ve vynikající architektonické kvalitě. Náleží mezi ně například secesní labská vodní elektrárna v Hradci Králové od architekta Sandera, přehrada Les Království v Bílé Třešněné a vodárna Podolí v Praze od profesora Engela, kde je umístěno i Muzeum vodárenství.

Foto © www.fabriký.cz

Sázava, sklářská huť František

Hradec Králové, labská vodní elektrárna

Praha

Z kartogramů i popisů regionálních tras je patrné, že pojem region je v tomto případě totožný s pojmem Česká republika. Vzhledem k malé rozloze našeho státu a – z celoevropského hledis-

ka – velmi malé rozloze českých krajů je efektivnější propagace kulturní turistiky pro celou ČR. Dosavadní způsob propagace kulturního dědictví jednotlivých krajů, čas-

to jednotlivých měst, a dokonce někdy jen solitérního objektu zpravidla vede, zejména pokud jde o zahraniční turisty, k typickému průběhu pobytu. Návštěvníci zajímaví se o kulturní dědictví přijíždějí do Prahy, odkud jednou nebo několikrát vyjedou na krátké, maximálně jednodenní výlety. Lokality, které jsou cílem takových krátkých návštěv, z nich mají jen malý užitek, nepřinášejí ani pracovní místa, ani ekonomický zisk. Naopak, přílišná intenzita cestovního ruchu, projevující se zejména příliš velkým množstvím návštěvníků, má negativní dopad na Prahu. Mízí neopakovatelná atmosféra města, genius loci historického sídla Prahy, kterému autor slavné knihy Genius loci Christian Norbert-Schulz věnoval rozsáhlou stať a které uvádí jako ukázkový příklad tohoto fenoménu.

Komplexní nabídka atraktivních památkových lokalit formou tematických, odborně sestavených tras, vzájemně kombinovatelných, která je doprovázena přiměřenou nabídkou služeb a aktivit volného času, přispěje k rozvoji cestovního ruchu i v oblastech dosud neprávem opomíjených.

Použité zdroje:

Průmyslové dědictví (Sborník přednášek z mezinárodního bienále Industriální stopy), Výzkumné centrum průmyslového dědictví ČVUT, Praha 2008.

www.erih.net

Ing. arch. Marie Tomišková

ENGLISH ABSTRACT

Industrial Heritage and Tourism, by Marie Tomišková

The Czech Republic is a country rich in historical monuments, with 40,251 immovable landmarks registered in the Czech Central Register of Cultural Heritage. An important part of this number of registered objects is made up of industrial landmarks. There are more than 2,800 of these in the Register, some of them intended for submission for entry in the UNESCO List. One of the possibilities for efficient utilization of this vast industrial heritage, not only in the Czech Republic but throughout Europe, is tourism.